

Kansallisessa ihmemaassa

Liisa Malkki: Kulttuuri, paikka ja muuttoliike. Toim. Laura Huttunen, suom. Matias Helinko, Mirkka Helkkula, Laura Huttunen, Mari Korpela, Arvi Pihlman, Anna Rastas. Vastapaino, Tampere 2012. 283 sivua. ISBN 978-951-768-375-3.

Melko usein törmää kiihtyneisiin ihmisiin, jotka sanovat ”nationalismi” ja katsovat ympärilleen merkittävästi päätään pyöritellen varmoina ympäristön yksimielisyydestä; yhtä usein tapaa myös toisella tapaa kiihtyneitä ihmisiä, jotka lausuvat sanan ”patriootti” ja luovat epäroimattömän katseen kuulijaansa. Hyvät ystävät poteroissanne: lukekaa Liisa Malkkia.

Liisa Malkki on suomalaissyntyinen Stanfordin yliopiston antropologi, joka on tehnyt kirjan *Kulttuuri, paikka ja muuttoliike* artikkeleiden taustalla vaikuttavan kenttätöyön Tansanian pakolaisleireillä. Artikkelikokoelma käsittelee kolmea teemaa: nationalismia, pakolaisuutta ja tutkimusta. Aiheisiin saattaa Laura Huttusen kirjoittama ”Historialliset kontekstit ja asioiden kansallinen järjestys. Johdatusta Liisa Malkin teksteihin”.

On hienoa saada tutustua näihin kirjoituksiin viimein omalla kielellä. Minulle Malkin nimi tuli aikanaan tutuksi tekstikokoelmasta, jonka avausartikkeli oli Ernest Renanin klassinen *What is a nation?*, ja sitä seurasi sellaisia keskeisiä kirjoittajia kuin Etienne Balibar, Anthony D. Smith, Benedict Anderson, Anne McClintock,

Stuart Hall – ja hetkinen!?! – Liisa Malkki. Opetus arkipäivän nationalismista: nimi tuntui kavaltavan kirjoittajan suomalaiseksi ja tällainen outo ilmestys miltei minkä tahansa tieteellisen aiheen raskaassa sarjassa kiinnitti huomion. Jos herätyksellä olikin jotain tekemistä kansallisen kuvittelun yhteisyyden kanssa, Malkin kolmelta manteelelta vauhtia hakeva ajattelu puri syvään.

Vaikka nyt luettuna teksteissä tuntuu olevan toisinaan hiukan liikaa varmuutta asioiden kansallisen järjestyksen varjopuolista, on Malkki tähän kokoelmaan-kin suomennetussa artikkelissaan ”Kansallista maantiedettä. Juuret, alueet ja identiteetit” elastinen ja avarakatseinen ajattelija. Hänen teoreettisiin kanssa-ajattelijoihinsa kuuluu henkilöitä – kuten Foucault, Deleuze ja Guattari – joista vain harva luetaan ensisijassa nationalismin teoreetikoksi. Meno jatkuu vieläkin hurjempana kirjoituksessa ”Ihmiskunnan kansalliset. Kansainvälisyysaate ja kansojen kuviteltu yhteisö”. Malkille nationalismi tuntuu olevan arvoitus, jonka ratkaisemiseksi on syy ja lupa käyttää kaikenlaista aineistoa lasten lautapeleistä alkaen. Ja tässä se viehätys piilee edelleen: Malkin

teksteissä ei puhu väsynyt tietäjä vaan utelias tutkija. Jo kokoelman varhaisia tekstejä sävyttää valmius ajatella monia vaihtoehtoisia vastauksia, ja uusimmissa tämän kokoelman tiedon tuotantoa käsittelevissä artikkeleissa ja- ja -rakenne elää. Monenlaista toimintaa tarvitaan maailman ymmärtämisessä.

Malkin ajatus asioiden kansallisesta järjestyksestä, kuten hän nationalismia nimittää, viittaa maailmanlaajuiseen ajatussabluunaan, jossa 1) kuvittelemme kansojen maailman toisistaan erillisiin osiin jaetuksi alueeksi, 2) ihmisten suhteet paikkoihin luonnollistetaan kielellisissä ja ei-kielellisissä käytännöissä usein kasveihin viittaavin metaforin, 3) Kulttuuri, kuten kansakin, on juurtunut konkreettisiin paikkoihin, ja niinpä 4) juuriltaan kiskominen pilaa kansan ja kulttuurin. Järjestyksestä irrallaan olevat asiat ja ihmiset ovat epäilyttäviä ja vaarallisia. Asioiden kansallinen järjestys – joka kaikkien järjestysten tapaan tuottaa likansa – on yhtä aikaa globaali ja lokaali, ja se kasvaa monenlaisista paikoista ”lastenhuoneista sotatantereille”.

Ajatustapaa tulisi Malkin mukaan tutkia näissä moninaisissa historiallisissa ja sosiaalisissa olosuhteissa. Järjestys paljastuu tällä

tavoin joukoksi ajallisesti ja sosi-
aalisesti erityisiä variaatioita, jot-
ka eivät aina muistuta suuresti tois-
iaan. Silti toisinaan jopa rajuim-
missa kiistoissa saatetaan olla yk-
simielisiä perustavista lähtökoh-
dista, esimerkkinä sellainen moni-
kulttuurisuuskeskustelu, jossa ”et-
ninen ryhmä” ja sen ”oma kult-
tuuri” on kaikkien jakama lähtö-
kohta. Malkin ajattelu johdattaa
yksimielisyyksien pohtimiseen
osoittamalla yhtäläisyyksiä erilai-
siksi väitettyjen välillä ja näyttä-
mällä eroja siellä, missä niitä ei pi-
tänyt olla.

Nähdäkseni Liisa Malkin kan-
sallisen järjestyksen pohdintaa
voisi jatkaa ensinnäkin ulottamalla
järjestyksen ajallinen tutkimus
reilusti kauemmas menneisyyteen.
Kun Malkki siteeraa Marcel Maus-
sin ylistystä kansallisesta järjestyk-
sestä, Maussin taustalla vaikuttavat
selvästi ne alaviitteeksi artik-
kelissa sijoitetut 1900-luvun alun
puhetavat, joissa tehtiin pesäeroa
väistymässä olevaan imperiumi-
järjestykseen. Kansallinen ajatus-
tapa oli vaihtoehto sille voimapolitiikalle,
jonka oikeuttamana yli-
vertaisen mahdin lipun alla seilaa-
va laivasto saattoi rauhassa höyry-
tä miltei mihin tahansa satamaan,
viedä herkut ja orjuuttaa ihmiset
niin kauan, kun ei eksynyt toisen
mahtavan kruunupään jo varaa-
malle tontille. Kun imperiumeille
kaikki alamaiset olivat sitä samaa
massaa, kansallisuusaate puolusti
(ja totta kai rakensi) eroja. Tilan-
teessa, jossa esimerkiksi Suomen
suuriruhtinaskunnassa keisarivalta
esitti ihmiset mielellään perimiltään
samanlaisina kuin muutkin,
kosmopoliittisuus tuon vallan
vastustajana oli hampaaton. Kun
kansallinen asioiden järjestys siten
asettui imperiumijärjestyksen

tilalle (osin luoden uuden ajatte-
lutavan, osin jatkaen vanhaa), se
koettiin ratkaisuksi moniin ajan
vakaviin ongelmiin. Kenties tällai-
nen menneisyys selittää ajatusta-
van nykyistäkin suosiota. Toisek-
si voisi kysyä, millainen kaikkiaan
oli yhteys 1800–1900 -luvun tait-
teen muuttoliikkeillä ja asioiden
kansallisen järjestyksen tihentymi-
sellä? Tarvitsivatko myös lukuisat
muuttajat kansallisten käsitteiden
kaltaisia keveitä kantamuksia (ero-
jen ja yhtäläisyyksien ymmärtämi-
seen, kommunikointiin, itse liik-
kumiseen ja asettumiseen)? Näitä
jää miettimään kohdissa (s.91, 97,
113–114), joissa vilautellaan vaihtoehtoja
kuvatulle järjestykselle.

Tärkeää Malkin nationalismia
käsittelevissä teksteissä on se, että
tutkijan katse kohdistuu niissä jär-
jestykseen samanlaisuutta luovana
globaalina ryhmien kielioppina.
Näin se varustaa tutkijan valmiu-
della nähdä ohi itse järjestyksestä
kumpuavien väitteiden, joissa ero-
ja ryhmien välille keksitään keksimällä.
Järjestelmän maailmanlaajuista
suosiota voi halutessaan pohtia
lisää maailmankulttuuriteorian
avulla, ja myös Rogers Brubakerin
etnistä ryhmäajattelua käsittelevät
tekstit sopivat jatkoksi sille reissulle
maailman kaninkoloihin, jonka Liisa
Malkki lukijan ajattelussa aloittaa.

Kirjan toinen teema on pakolaisuus.
Keskeinen ajatus on, että pakolainen
ei ole jonkinlainen itsenäisesti olemassa
oleva ajaton ihmishahmo, vaan toisen
maailmansodan jälkipelissä luotu
kategoria. ”Pakolaiset ja maanpakolaisuus.
'Pakolaistutkimuksesta' asioiden
kansalliseen järjestykseen” esittää,
että pakolaisella on genealogia ja
merkittävä hetki tässä muotoutumisessa
on sodan jälkeisten liikku-

vien ihmisten hallinnointi Euroopassa.
Keskeinen teknologia tässä työssä
oli pakolaisleiri. Pakolainen muodostuu
myös erilaisilla tiedon kentillä, joilla
käsitellään turvallisuuskysymyksiä,
hallintoa, kehitysongelmia ja niin edelleen.
Lopputuloksena on aivan tietynlainen
kategoria, jonka mukaan siihen asettuvia
tai asetettavia eläviä ihmisiä kohdellaan.
Tämänkin ilmiön muotoutumisessa
asioiden kansallinen järjestys on
ensisijainen kehys. ”Äänettömät
lähettiläät. Pakolaisuus, humanitaarisuus
ja historiattomuus” kertoo siitä, mitä
merkitystä pakolaiskategorialla on
siihen kuuluvalla ihmiselle itselleen,
miten pakolaisleirin kansainvälisten
organisaatioiden työntekijät käsitteellistävät
pakolaisen, ja millainen on se pakolainen,
joka muodostuu kansainvälisen yhteisön
tiedon ja huolenpidon kohteena. Kysymyksiä
tarkastellaan konkreettisen kenttätö-
n kautta, jolloin pakolaisista tulee
aivan tiettyyn paikkaan ja hetkeen
asettuvia ihmisiä, joita saattaa olla
vaikea ymmärtää raskaasti yleistävien
kategorioiden avulla. Lisäksi tällaiset
yleiset kategoriat saattavat olla
erityisille kohteilleen hengen-
vaarallisia, kuten Malkki osoittaa.
Pakolaisen hahmon muodostuminen
erilaisissa käytännöissä viittaa
tietenkin myös siihen, että tämä
figuuri jatkaa muotoutumistaan
myös tulevaisuudessa, ellei maailma
pysähdy. Ehkä *kategoriatyö* saattaisi
olla hyvä termi korjamaan sitä
mielikuvaa ”valmiista”, jonka
kategoria helposti antaa?

Kokoelman päättävät kaksi
artikkelia ”Uutiset ja kulttuuri. Het-
kellisyys ja kenttätöön perinne”
sekä ”Perinteet ja improvisointi
etnografisessa tutkimuksessa”
käsittelevät erityisesti antropologista

tiedon tuotantoa, mutta ovat kiinnostavaa luettavaa kenelle tahansa tiedon tuottajalle. Ensimmäinen artikkeli näkee journalismin ja tutkimuksen, siis kummankin, tuottavan eroistaan huolimatta tärkeää täydentävää ymmärrystä maailmasta. Jälkimmäinen artikkeli pohtii antropologian konventionia ja etnografisen tutkimuksen tuottamaa kriittistä näkemystä tuosta perinteestä. Improvisointi viittaa siihen, että kentällä tutkija toimii tilanteen mukaan, mutta

parhaimmillaan syvästi tietoisena perinteestä.

Artikkeleiden käännös on tutkijoiden ja opiskelijoiden onnistunutta yhteistyötä. Lopputuloksen sujuvuus kertoo epäilemättä lukuisista työtunneista, pitkistä keskusteluista ja huolellisesta kustannustyöstä. Tehty työ on tuottanut paitsi käännökset, myös hyvää pohdintaa aihepiirin englanninkielisten käsitteiden suomentamisen pulmista. Tällainen jonkin aihepiirin keskeisten ja muu-

ten kiinnostavien artikkeleiden kääntäminen yhdessä on loistavaa opiskelua. Jos siihen yhdistyy vielä käännöksen julkaisu (kustantajan puuttuessa muillekin jaettava verkkosivu toimii kyllä), ollaan merkityksellisen tekemisen ytimessä. Opiskelussa on edelleen turhan paljon itseisarvoista harjoittelua silloinkin, kun työ jo sujuisi.

Petri Ruuska